

LAIKINOJO NUOSAVYBĖS TEISĖS APRIBOJIMO PROBLEMATIKA BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ: OPTIMALAUS SPRENDIMO BEIEŠKANT¹

Mindaugas Bilius², Juozas Stonys³
DOI: <http://dx.doi.org/10.7220/2029-4239.14.20>

SANTRAUKA

Straipsnyje, įvertinus pernelyg ilgus laikinojo nuosavybės teisės apribojimo taikymo terminus, dėl kurių tam tikri nuosavybės objektai praranda vertę, atsižvelgiant į Lietuvos bei užsienio šalių teismų praktiką ir teisinę doktriną atskleidžiamos praktinės problemos, kylančios taikant laikinąjį nuosavybės teisės apribojimą, ir siūlomi jų sprendimo būdai. .

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Baudžiamasis procesas, laikinasis nuosavybės teisės apribojimas, procesinės prievartos priemonės.

ĮVADAS

Pusiausvyros tarp nuosavybės teisės apsaugos ir jos atžvilgiu valstybės taikomų prievartos priemonių ieškojimas vis dar išlieka aktualus kiekvieną kartą teismams ar prokurorams sprendžiant laikinojo nuosavybės teisės apribojimo klausimus. Teisė į nuosavybę, saugant ją nuo savavališko ribojimo ar kėsinimosi, buvo įtvirtinta dar 1948 m. Visuotinėje žmogaus teisių

1 Straipsnis buvo publikuotas recenzuojamame mokslinių straipsnių rinkinyje „Baudžiamoji justicija ir verslas“.

2 Mindaugas Bilius yra Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto lektorius, Socialinių mokslų (teisės) daktaras.

3 Juozas Stonys yra Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Klaipėdos apygardos valdybos Nusikalstamų veikų tyrimo skyriaus tyrėjas.

deklaracijoje⁴, 1952 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos papildomame protokole⁵ ir kituose ne tik tarptautiniuose, bet ir nacionaliniuose teisės aktuose. Lietuvos baudžiamieji įstatymai nuosavybės teisės atžvilgiu taikomus ribojimus įtvirtina kaip procesinę prievartos priemonę⁶ arba kaip baudžiamąjį poveikio priemonę – turto konfiskavimą⁷. Laikinas nuosavybės teisės apribojimas kaip procesinė prievartos priemonė yra susijęs su tarptautiniuose ir nacionaliniuose dokumentuose įvardyta žmogaus teise į nuosavybės neliečiamumą, todėl bet koks nuosavybės suvaržymas turi būti taikomas kaip kraštutinė priemonė, be kurios nėra įmanoma pasiekti reikiamų proceso tikslų. Atkreiptinas dėmesys, kad net ir numatant konkrečius prievartos priemonės taikymo tikslus gali pasitaikyti asmens teisės į nuosavybę pažeidimo atvejų: kai prievarta taikoma pernelyg ilgai ar kai prievartos taikymas neproporcingas. Savo ruožtu, vertinant asmens teisės į nuosavybę apsaugos požiūriu, svarbu ir tai, kad procesinė prievartos priemonė laikinasis nuosavybės teisės apribojimas gali būti taikoma dar ikiteisminio tyrimo metu, kol teismas dar nėra priėmęs sprendimo dėl asmens kaltės, todėl tokios prievartos priemonės taikymas turi būti itin atidžiai įvertintas. Pastebima, kad tobulėjant technologijoms, skaitmeniniams produktams, plečiasi nuosavybės objektų sąrašas, nuosavybės turinys įgyja naujų požymių. Atitinkamai prie besikeičiančios aplinkos turi prisitaikyti valstybės taikomos nuosavybės teisių ribojimo priemonės. Net ir besikeičiant mus supančiai aplinkai išlieka aktuali nuosavybės garantijų sistema, – reikia užtikrinti, kad nuosavybės teisės nebūtų ribojamos nepagrįstai ar nuosavybė paimama neteisėtai. Pasak E. Švilpaitės, „<...> nuosavybės teisės absoliučios apsaugos principas transformuojamas į garantiją su vis daugiau modifikacijų, detalai reguliuojančių valstybių galių ribas tiek paimant nuosavybės teisę, tiek ir ribojant naudojimąsi nuosavybe, taip pat plečiant apimtį objektų, kurių atžvilgiu būtų taikytinos nuosavybės teisės apsaugos normos“⁸. Atsižvelgiant į tai, tampa aktualu peržvelgti galiojančių teisės aktų nuostatas, susijusias su baudžiamajame procese taikomais nuosavybės suvaržymais, bei pasiūlyti sprendimų, siekiant kuo mažesnės žalos ne tik suvaržymų patiriantiems asmenims, bet ir kitiems procese dalyvaujantiems subjektams.

Nuosavybės teisių klausimai visada domino mokslininkus. Šią temą yra tyręs ir nuosavybės teisinį režimą analizavęs K. Jovaišas⁹, E. Švilpaitė savo disertacijoje nagrinėjo nuosavybės teisės apribojimus¹⁰, V. Pakalniškis rašė nuosavybės teisės doktrinos klausimais¹¹. Laikinąjį nuosavybės teisės apribojimą kaip vieną iš procesinių prievartos priemonių analizavo

4 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III), 17 str.

5 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos papildomasis protokolas. Paryžius, 1952 03 20, 1 straipsnis.

6 Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymu Nr. IX-785 (2002 m. kovo 14 d.) priimtas Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodeksas (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341, 151 straipsnis.

7 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741, 72 straipsnis, 723 straipsnis.

8 ŠVILPAITĖ, E. Nuosavybės teisės apribojimai pagal 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnį. Daktaro disertacija. Vilnius, 2005.

9 JOVAIŠAS, K. Nuosavybės teisinis režimas. Teisės problemos, 2006, Nr. 3.

10 ŠVILPAITĖ, E., supra note 5.

11 PAKALNIŠKIS, V. Nuosavybės teisės doktrina ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Jurisprudencija, 2002, Nr. 28(20).

E. Losis¹², procesines prievartos priemones vertino G. Goda¹³, R. Paužaitė tyrė turto konfiskavimo teisinės prigimties problemas¹⁴, G. Jasaitis laikinojo nuosavybės teisės ribojimo problemas yra minėjęs mokslinėse konferencijose. Procesines prievartos priemones, tarp jų – laikinąjį nuosavybės teisės apribojimą, savo darbuose nagrinėjo šie užsienio šalių mokslininkai: S. Changyong, P. Westenas, M. Tokareva, N. Bulanova, V. Michailovas. Laikinojo nuosavybės teisės apribojimo metu vartojamų turto realizavimo, civilinio ieškinio pareiškimo baudžiamajame procese terminų tematika rašytų mokslinių publikacijų nebuvo surasta.

Straipsnio tyrimo tikslas – išanalizuoti laikinojo nuosavybės teisės ribojimo problemas, kylančias taikant šią procesinę prievartos priemonę, bei pasiūlyti galimų įvardytų problemų sprendimo būdų – gali būti pasiektas nuosekliai ištyrus atskirus iš šio tikslo išplaukiančius uždavinius: 1) atskleisti nuosavybės teisės objekto charakteristiką ir nuosavybės teisės ribojimo pagrindus baudžiamajame procese; 2) atskleisti laikinojo nuosavybės teisės apribojimo sampratą ir nustatyti šios priemonės vietą kitų procesinių prievartos priemonių sistemoje bei jos taikymo pagrindus; 3) nustatyti ir įvertinti laikinojo nuosavybės teisės apribojimo taikymo problemas ir pasiūlyti šių problemų sprendimo būdų.

1. NUOSAVYBĖS TEISĖS OBJEKTO CHARAKTERISTIKA IR NUOSAVYBĖS TEISĖS APRIBOJIMO PAGRINDAI BAUDŽIAMAJAME PROCESE

Nuosavybės teisė tiesiogine prasme suvokiama kaip asmens teisė naudoti daiktą savo nuožiūra, nepažeidžiant kitų asmenų teisių. Pasak K. Jovaišo, „nuosavybės teisė – viena pagrindinių žmogaus teisių, jo egzistencijos, gyvenimo pilnatvės bei kokybės, saviraiškos ir realaus įgyvendinimo to, ką apima talpus žodis „laisvė“, pagrindas“¹⁵. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau tekste – Konstitucija) 23 straipsnyje yra nurodyta, kad „nuosavybė neliečiama. Nuosavybės teises saugo įstatymas. Nuosavybė gali būti paaimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama“¹⁶. 1993 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau tekste – Konstitucinis Teismas) nutarime dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio 2 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimo Konstitucijai teigė, kad „nuosavybės neliečiamumas reiškia savininko, kaip subjektinių teisių į turtą turėtojo, *teisę reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo teisių*, taip pat *valstybės pareigą užtikrinti ir saugoti nuosavybę* nuo neteisėto kėsینimosi į ją“¹⁷. Kaip matome iš Konstitucijos nuostatų, nuosavybės

12 LOSIS, E. Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. Jurisprudencija, 2008, Nr. 6(108); LOSIS, E. Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese. Daktaro disertacija. Vilnius, 2010.

13 GODA, G. Procesinės prievartos samprata. Teisė, 1998, Nr. 32; GODA, G. Procesinių prievartos priemonių samprata, klasifikavimas ir turinys Baudžiamojo proceso kodekso projekte. Teisė, 2000, Nr. 35; GODA, G. Procesinės prievartos baudžiamajame procese ribos. Teisė, 1997, Nr. 32.

14 PAUŽAITĖ, R. Turto konfiskavimo teisinės prigimties problemos. Jurisprudencija, 2007, 8(98).

15 JOVAIŠAS, K., supra note 6, p. 60.

16 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014, 23 straipsnis.

17 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 148 straipsnio 2 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso

teisė nėra absoliuti, nuosavybė gali būti paimama visuomenės poreikiams, taip asmenims netenkant teisių į nuosavybę, tačiau Konstitucijoje nėra nurodyta, kaip ir kokiais būdais gali būti ne atimamos, bet apriojamos teisės į nuosavybę, – tai numato kiti teisės aktai. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 4.37 straipsnyje nurodoma: „nuosavybės teisė – tai teisė savo nuožiūra, nepažeidžiant įstatymų ir kitų asmenų teisių ir interesų, valdyti, naudoti nuosavybės teisės objektą ir juo disponuoti.“¹⁸ Nuosavybės teisės apibūdinimas kaip tam tikro objekto valdymas, naudojimas ar disponavimas yra vadinamas nuosavybės teisės triada, tačiau tokia sąvoka neatskleidžia tikrosios nuosavybės teisės esmės. Pastebėtina, kad „nuosavybės teisės turinys yra kintamas“¹⁹ ir priklauso nuo nuosavybės teisės objekto. „Daiktai ir kitoks turtas, kaip nuosavybės teisės objektas, yra ne fizinė, bet juridinė sąvoka.“²⁰ K. Sklovskis, remdamasis vokiečių mokslininku L. Enekcerusu, yra pasakęs, kad „<...> daiktu laikomas bet koks (kūniškas) objektas, kuris nėra asmuo (subjektas)“²¹. Jo teigimu, kūnišką daiktą apibūdina ne fizinis mokslas, o apyvarta²². O kai kalbame apie apyvartą, gali atsirasti poreikis nustatyti nuosavybės teisės objekto, tam tikro daikto (turto) vertę, ir kas ją apibrėžia. Vertė kaip turto savybė gali turėti įtakos turto valdymui, disponavimui ir naudojimui. Taip yra todėl, kad turto vertė gali būti vienas iš pagrindinių bruožų, apibūdinančių turto būklę, kokybę, naudojimo paskirtį: jeigu turtas yra mažos ar mažesnės negu rinkos vertės, tai jis galbūt turi defektų, gali būti neeksploatuojamas ar kitaip pažeistas. „Bet kokio turto vertę nustato apyvarta, rinka. Paradoksas, bet vis labiau ryškėja tendencija, kai turto vertę lemia tie veiksniai, kurių civilinės teisės prasme neapima sąvoka „turtas“, nesvarbu, kaip plačiai ši sąvoka būtų interpretuojama. Tokie veiksniai yra, pavyzdžiui, strategiškai gera, prestižinė įmonės dislokavimo vieta, vadovo dalykinė reputacija, personalo kvalifikacija, įmonės valdymo kokybė, stabilumas ir kartu mobilumas, lankstumas. Būsto vertę nekilnojamo turto rinkoje lemia ne tik kokybė, bet ir pro langą atsiverianti vaizdinga panorama, netgi vadinamoji būsto aura, jo kaimynai.“²³ Tad akivaizdu, kad apriojant nuosavybės teises į tam tikrą daiktą (turtą) gali nukentėti daikto vertė. Būtent daikto vertės klausimas tampa aktualus baudžiamajame procese, kai asmeniui yra apriojamos nuosavybės teisės į tam tikrą daiktą, kuris bėgant laikui praranda savo vertę. Daikto vertės klausimas baudžiamajame procese svarbus šiuo aspektu: apriojant asmeniui nuosavybės teises į tam tikrus daiktus reikia atsižvelgti į tai, kokia žala buvo padaryta įvykdžius nusikalstamą veiklą, kad užtikrinant civilinį ieškinį nebūtų apribotos asmens teisės į daug didesnės vertės turtą nei buvo padaryta žala. Siekiant nepažeisti asmens teisių, svarbu tinkamai laikytis principų, išaiškintų tiek Europos Žmogaus Teisių Teismo, tiek Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau tekste – EŽTK) papildomajame protokole yra teigiama, kad asmens nuosavybės neliečiamumo nuostatos „<...> neriboja valstybės teisės taikyti tokius įstatymus, kokius, jos manymu, jai reikalingi, kad galėtų kontroliuoti nuosavybės naudojimą atsižvelgdama į bendrąjį interesą arba garantuotų mokesčių,

kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 1993, Nr. 70-1320.

18 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262, 4.37 straipsnis.

19 PAKALNIŠKIS, V., *supra* note 8, p. 80.

20 JOVAIŠAS, K., *supra* note 6, p. 64.

21 СКЛОВСКИЙ, К. И. Собственность в гражданском праве. Москва, 2000, p. 428.

22 *Ibid.*

23 JOVAIŠAS, K., *op. cit.*, p. 65.

kitų rinkliavų ar baudų mokėjimą²⁴. Panaši norma yra nustatyta Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje²⁵. Konstitucinis Teismas 2013 m. liepos 5 d. nutarime yra pasisakęs, kad nuosavybės teisė „gali būti ribojama dėl nuosavybės objekto pobūdžio, dėl padarytų teisei priešingų veikų ir (arba) dėl visuomenei būtino ir konstituciškai pagrįsto poreikio“²⁶. Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarime teigiama, kad „nuosavybės teisės ribojimas nėra negalimas, tačiau visais atvejais turi būti laikomasi šių sąlygų: nuosavybės teisė gali būti ribojama tik remiantis įstatymu; ribojimai turi būti būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves, Konstitucijoje įtvirtintas vertybes ir (arba) konstituciškai svarbius tikslus; turi būti laikomasi proporcingumo principo, pagal kurį įstatymuose numatytos priemonės turi atitikti siekiamus visuomenei būtinus ir konstituciškai pagrįstus tikslus“²⁷. Analogiški reikalavimai yra numatyti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau tekste – BPK), kuriame teigiama, kad procesinės prievartos priemonės turi būti taikomos tik tais atvejais, kai be jų negalima pasiekti reikiamų proceso tikslų²⁸.

Kalbant apie apribojimo pobūdį, K. Jovaišo teigimu, manytina, kad nuosavybės teisės apribojimai yra labiau nukreipti savininko teisių atžvilgiu, o ne į patį daiktą²⁹. Taip yra todėl, kad yra ribojamas juridškai reikšmingas teisinių santykių elementas – asmens valia savo nuožiūra valdyti jam priklausantį daiktą, juo disponuoti, naudotis³⁰. Tai blogina asmens gyvenimo kokybę, riboja jo veiklos laisvę ir pan.³¹ Todėl nepagrįstu ir neproporcingu laikomas toks apribojimas, kurį taikant pasidaro ne tik neįmanoma įgyvendinti nuosavybės teises, bet ir peržengiamos protingai suvokiamos ribos arba neužtikrinamas tokios teisės gynimas³². Konstitucinis Teismas tokio pobūdžio apribojimus laiko pažeidžiančiais nuosavybės teisės esmę, ir toks požiūris yra tolygus šios teisės neigimui³³.

Taigi, kaip matome, nuosavybės teisė negali būti apibūdinta vien tik kaip tam tikro daikto valdymas, naudojimas ar disponavimas. Nuosavybės teisės turinys yra kintamas ir priklauso nuo nuosavybės teisės objekto. Kiekvienas nuosavybės teisės objektas turi savo vertę, kuri, kaip turto savybė, gali turėti įtakos turto valdymui, disponavimui ir naudojimui. Daikto vertės klausimas tampa vienu iš aktualesnių taikant procesinę prievartos priemonę – laikinąjį nuosavybės teisės apribojimą, nes laikui bėgant gali sumažėti tam tikrų daiktų vertė.

24 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos papildomas protokolai, *supra* note 2, I straipsnis.

25 Europos sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2010/C 83/02, 17 straipsnis.

26 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos bankų įstatymo, Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo, Lietuvos Respublikos finansinio tvarumo įstatymo, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso kai kurių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2013, Nr. 73-3679.

27 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos medžioklės įstatymo 7 straipsnio 2 dalies, 8 straipsnio 1, 9, 10 dalių, 13 straipsnio 2 dalies, 18 straipsnio 7 dalies ir 22 straipsnio 3, 6, 7 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2005, Nr. 63-2235.

28 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *supra* note 3, 11 straipsnis.

29 JOVAIŠAS, K., *supra* note 6, p. 73.

30 *Ibid.*

31 *Ibid.*

32 *Ibid.*, p. 74.

33 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas, *supra* note 24.

2. LAIKINAS NUOSAVYBĖS TEISĖS APRIBOJIMAS KAIP VIENA IŠ PROCESINIŲ PRIEVARTOS PRIEMONIŲ

Baudžiamajame procese siekiant nustatyti tiesą, tenka atlikti įvairius proceso, tarp jų – ir su tam tikra prievarta susijusius, veiksmus. Ginant kitų asmenų teises, nutraukiant daromus pažeidimus ar siekiant užtikrinti netrukdomą proceso eigą neretai tenka laikinai suvaržyti žmogaus teises. Vienas iš tokių veiksmų – laikinasis nuosavybės teisės apribojimas, kuris BPK priskiriamas prie kitų procesinių prievartos priemonių. E. Losis, apibendrinamas Lietuvos ir užsienio autorių nuomonę, baudžiamojo proceso prievartos priemones apibrėžia kaip „baudžiamojo proceso įstatymu nustatytas priemonės ir būdus riboti žmogaus teises, laisves ir teisėtus interesus, taikomas valstybės įgaliotų valstybės institucijų ir asmenų, nurodytų baudžiamajame procese, tik įstatymų nustatyta tvarka ir esant sąlygoms bei pagrindams, nurodytiems baudžiamojo proceso įstatyme, tikslu užkirsti kelią ir nutraukti baudžiamojo proceso dalyvių procesinius pažeidimus, siekiant užtikrinti netrukdomą baudžiamojo proceso eigą“³⁴. G. Goda nagrinėdamas prievartos priemonių sampratą nurodo, kad „procesinės prievartos priemonės – įstatyme numatytos priemonės, pasireiškiančios žmogaus teisių suvaržymu, kurias valstybės subjektai taiko siekdami procesinių tikslų“³⁵. Vienas iš procesinių prievartos priemonių tikslų – netrukdamas baudžiamojo proceso eigos užtikrinimas. Tačiau tai nėra vienintelis prievartos priemonių tikslas. Priklausomai nuo taikomos prievartos priemonės, galima taip pat siekti gauti bylai reikšmingus duomenis, užtikrinti asmens dalyvavimą procese ar užkardyti naujų nusikalstamų veikų darymą. „Procesinės prievartos priemonės tikslas suvaržyti atitinkamą žmogaus teisę ar laisvę rodo prievartos priemonės esmę, atliekamą funkciją baudžiamajame procese.“³⁶ Teisės moksle pabrėžiamas pagrindinis prievartos priemonių tikslas yra sudaryti tinkamas sąlygas baudžiamojo proceso eigai ir pašalinti baudžiamojo proceso tikslus pasiekti trukdančias kliūtis, susijusias su neteisėtu atskirų asmenų elgesiu ir jų siekiu išvengti baudžiamosios atsakomybės, ar pasislėpti nuo ikiteisminio tyrimo ar teismo, ar vengti atskirų procesinių veiksmų³⁷. Vadinasi, prievartos priemonių taikymas padeda pasiekti baudžiamojo proceso tikslus ir uždavinius, užtikrinti kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų apsaugą³⁸. E. Losio ir R. Ažubalytės manymu, laikinasis nuosavybės teisės apribojimas priskiriamas prie prevencinę funkciją atliekančių prievartos priemonių³⁹. „Prevencija teisėje apibrėžiama kaip fizinių ir juridinių asmenų nukrypimų nuo teisės normų užkardymas, siekiant išvengti iš anksto numatomų žalingų pasekmių atsiradimo.“⁴⁰ I. Petruhinai teigia, kad

34 LOSIS, E. Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. Jurisprudencija, 2008, Nr. 6(108), p. 78.

35 GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2011, p. 56.

36 LOSIS, E. Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese. Daktaro disertacija. Vilnius, 2010, p. 26.

37 ТОКАРЕВА, М. Е.; БУЛАНОВА, Н. В.; БУКОВА, Е. В., *и др.* Меры процессуального принуждения в досудебном производстве по уголовным делам. Москва, 2005, p. 183.

38 МИХАЙЛОВ, В. А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. Москва, 1996, p. 9.

39 AŽUBALYTĖ, R.; LOSIS, E. Už procesinį pažeidimą taikytinos prievartos priemonės. Socialinių mokslų studijos, 2009, Nr. 2(2), p. 216.

40 ПЕТРУХИН, И. Л. Свобода личности и уголовно процессуальное принуждение. Москва, 1985, p. 80. *Cituota iš:* AŽUBALYTĖ, R.; LOSIS, E., *ibid.*

„prevencinę funkciją atliekančių prievartos priemonių bendrasis tikslas – užkirsti kelią neteisėtiems ir kitiems valstybės nepageidaujamiems baudžiamąjį procesą dalyvių veiksams, trukdantiems pasiekti baudžiamąjį procesą tikslus“⁴¹. Pastebėtina, kad taikant laikiną nuosavybės teisės apribojimą negalima pasiekti tikslų, kurie labiau siejami su kitų procesinių prievartos priemonių taikymu (negalima gauti bylai reikšmingų duomenų ar užkardyti naujų nusikalstamų veikų darymą). Šia priemone siekiama užtikrinti netrukdomą baudžiamąjį procesą eigą, nes priešingu atveju, neapribojus asmens nuosavybės teisių, ateityje gali tapti neįmanoma atlyginti nusikalstama veika padarytos žalos. Laikinas nuosavybės teisės apribojimas kaip procesinė prievartos priemonė skirtas ne tik užtikrinti civilinį ieškinį, bet ir galimą turto konfiskavimą⁴². „Teisingumas reikalauja, kad nusikalstama padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas, įstatymo nustatytais atvejais jo turtas konfiskuotas ir kad nukentėjusiajam būtų atlyginta žala.“⁴³ Todėl pagrindas taikyti šią procesinę prievartos priemonę yra siekis užtikrinti civilinį ieškinį arba apsaugoti galbūt konfiskuotiną turtą. Aukščiau paminėto tikslo identifikavimas yra svarbus skiriant procesines prievartos priemones, nes jos „turi būti taikomos tik tais atvejais, kai be jų negalima pasiekti reikiamų proceso tikslų“⁴⁴.

Norint taikyti laikiną nuosavybės teisės apribojimą, nepakanka vien nurodyti siekį užtikrinti civilinį ieškinį. Europos Žmogaus Teisių Teismas nemažai savo bylų teigė, kad prevencinės prievartos priemonės gali būti taikomos tik įrodžius grėsmę, jog baudžiamąjį procesą dalyvis pasislėps, trukdys teisingumui ar darys naujus nusikaltimus⁴⁵. „Nepakanka *bona fide* įtarimo, kad egzistuoja prevencinių prievartos priemonių taikymo pagrindai. Prevencinių prievartos priemonių taikymo pagrindas yra „pakankamas pagrindas manyti“, kad baudžiamąjį procesą dalyvis padarys procesinį pažeidimą – tai faktiniai duomenys (įrodymai), nurodantys į tai, kad įtariamasis galbūt padarys procesinės teisės pažeidimą, nurodytą BPK. Turi būti labai didelė tikimybė, kad šie veiksmai bus padaryti, pagrįsta asmens, kuriam taikytinos prievartos priemonės, veiksmų analize.“⁴⁶ Tačiau Lietuvoje tokie duomenys nėra tiriami ir pateikiami pagrindžiant laikinojo nuosavybės teisės apribojimo taikymo būtinumą: „šios prievartos priemonės tikslas – užkirsti kelią perleisti kitiems asmenims turimas teises, paslėpti, sunaudoti ar sunaikinti turimą turtą – ir taip pažeistų civilinių ieškovų teises į žalos atlyginimą. Skiriant šią priemonę nėra būtina surinkti duomenų, patvirtinančių, jog kaltinamasis imasi šių neteisėtų veiksmų įgyvendinimo.“⁴⁷

Apribojant nuosavybės teisę į turtą jo kiekis turėtų būti siejamas su civilinio ieškinio dydžiu, t. y. turto vertė turėtų būti analogiška civiliniame ieškinyje prašomai priteisti pinigų sumai. Tačiau kai apribotos nuosavybės vertė viršija civilinio ieškinio dydį, teismai linkę pateisinti taikomą apribojimą, įvertindami prievartos priemonės taikymą proporcingumo požiūriu: „aukštesnysis teismas atsižvelgia į ekonomikos pokyčius po įvykių, kurių metu atsirado turtinė žala, taip pat į tai, kad turto, į kurį apribotos nuosavybės teisės, vertė nuolat kinta. Aukštesnysis teismas šioje bylos nagrinėjimo stadijoje nenustatinėja, kokia yra turto,

41 *Ibid*, p. 60.

42 Čia ir toliau darbe kalbant apie turto konfiskavimą bus turimas omenyje ne tik įprastas, bet ir išplėstinis turto konfiskavimas (aut. past.)

43 ANCELIS, P., *et al.* Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese. Vilnius, 2011, p. 196.

44 Lietuvos Respublikos baudžiamąjį procesą kodeksas, *supra* note 3, 11 straipsnio 1 dalis.

45 EŽTT bylos *Nikolova v. Bulgaria*, App. no. 31195/96; *Ilijkov v. Bulgaria*, App. no. 33977/96; *Grauslys v. Lithuania*, App. no. 36743/97. *Cituota iš*: AŽUBALYTĖ, R.; LOSIS, E., *supra* note 36, p. 217.

46 AŽUBALYTĖ, R.; LOSIS, E., *ibid.*, p. 217.

47 Kauno apygardos teismo 2014 m. kovo 18 d. nutartis baudžiamąjį procesą byloje Nr. 1S-504-508/2014.

kuriam taikoma aptariama procesinė prievartos priemonė, tikroji rinkos vertė. Tačiau aukštesnysis teismas konstatuoja, jog paskirtas laikinas nuosavybės teisės apribojimas kaltinamojo ir jo sutuoktinės turtui, įvertinus išdėstytus motyvus, nėra aiškiai neadekvatus pareikšto civilinio ieškinio dydžiui, todėl procesinė prievartos priemonė paskirta nepažeidžiant BPK 11 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto proporcingumo principo, kurį nepagrįstai ginčija kaltinamasis ir jo sutuoktinė savo skunduose.⁴⁸

Laikinas nuosavybės teisės apribojimas taikomas siekiant užtikrinti ne tik civilinį ieškinį, bet ir galimą turto konfiskavimą. „Turto konfiskavimas yra priverstinis neatlygintinas konfiskuotino bet kokie pavidalo turto, esančio pas kaltininką ar kitus asmenis, paėmimas valstybės nuosavybėn.“⁴⁹ Konfiskuotinu turto laikomas Baudžiamajame kodekse uždraustos veikos įrankis, priemonė ar rezultatas⁵⁰. Todėl „siekiant taikyti procesinę prievartos priemonę – laikiną nuosavybės teisių apribojimą juridinio asmens turtui ir tokiu būdu užtikrinti galimą turto konfiskavimą, turi būti pagrindas manyti, jog toks turtas susijęs su BK uždrausta veika ir buvo (yra) nusikalstamos veikos įrankis, priemonė ar rezultatas“⁵¹.

Priklausomai nuo proceso tikslo – užtikrinti civilinį ieškinį ar galimą turto konfiskavimą, skiriasi ir subjektai, kurių nuosavybei gali būti taikomi apribojimai. Pirmuoju atveju, t. y. siekiant užtikrinti civilinį ieškinį, laikinasis nuosavybės teisių apribojimas gali būti taikomas tik įtariamajam (tiek fiziniam, tiek juridiniam asmeniui) ar materialiai atsakingiems už įtariamojo veiksmus asmenims (tėvams, globėjams, rūpintojams ir pan.). Antruoju atveju, t. y. siekiant užtikrinti galimą turto konfiskavimą, laikinasis nuosavybės teisių apribojimas negali būti taikomas materialiai atsakingiems už įtariamojo veiksmus asmenims, nes jiems priklausantis turtas negali būti konfiskuojamas.

Taigi galima sakyti, kad laikinojo nuosavybės teisės apribojimo esmė yra vienos iš asmens pagrindinės teisės – teisės į nuosavybę – apribojimas, kai siekiama ateityje (baudžiamojo proceso pabaigoje) užtikrinti žalos atlyginimą nukentėjusiajam arba galimą turto konfiskavimą. Tai yra laikina apsaugos priemonė, skirta tam, kad turtas nebūtų išėikvotas ar kitaip paslėptas. Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, laikinojo nuosavybės teisės apribojimo taikymas negali būti grindžiamas vien tik siekiu užtikrinti civilinį ieškinį ar turto konfiskavimą, ir turi būti pagrįstai manoma, kad baudžiamojo proceso dalyvis trukdys vykdyti teisingumą.

3. LAIKINOJO NUOSAVYBĖS TEISĖS APRIBOJIMO TAIKYMO PROBLEMOS IR GALIMI SPRENDIMAI

Laikinojo nuosavybės teisės apribojimo taikymas yra ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teismo pareiga, kai reikia užtikrinti esamų ar būsimų nukentėjusiojo interesų apsaugą, todėl norint taikyti minimą prievartos priemonę pakanka nustatyto padarytos žalos fakto ir nėra reikalaujama, kad nukentėjusysis jau būtų pateikęs civilinį ieškinį⁵². Kadangi

48 Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-45/2010.

49 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, *supra* note 4, 72 straipsnio 1 dalis.

50 *Ibid*, 72 str. 2 d.

51 Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. rugpjūčio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-203-165/2015.

52 BPK 116 straipsnyje teigiama, kad „proceso metu ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas turi imtis priemonių galimam civiliniam ieškiniui užtikrinti: surasti įtariamajam ar kaltinamajam

laikinasis nuosavybės teisės apribojimas yra taikomas įtariamajam ar pagal įstatymus materialiai atsakingam už įtariamojo veiksmus fiziniam asmeniui, todėl byloje prievartos priemonės taikymas galimas tik esant įtariamajam, t. y. turint pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad tam tikras asmuo galėjo padaryti nusikalstamą veiką. Laikinasis nuosavybės teisės apribojimas visada susijęs su civilinio ieškinio baudžiamajame byloje pareiškimu, galimu turto konfiskavimu, todėl ši prievartos priemonė negali būti taikoma nepareiškus ar neturint tikslo pareikšti civilinį ieškinį baudžiamajame byloje ar nesiekiant užtikrinti galimą turto konfiskavimą. BPK numato, kad civilinis ieškinys gali būti pareiškiamas „bet kuriuo proceso metu, tačiau ne vėliau kaip iki įrodymų tyrimo teisme pradžios“⁵³. Taigi gali atsitikti, kad asmeniui apribojamos nuosavybės teisės dar ikiteisminio tyrimo metu ir šie suvaržymai gali būti taikomi iki pat įrodymų tyrimo teisme pradžios, nors jokio civilinio ieškinio procese nebuvo pareikšta. Įvertinus procesinės prievartos priemonės laikinojo nuosavybės teisės apribojimo pobūdį, – asmeniui yra suvaržoma jo konstitucinė teisė į nuosavybę, – manytina, kad tais atvejais, kai baudžiamajame procese yra taikomas laikinasis nuosavybės teisės apribojimas, tikslinga nustatyti konkretų terminą, per kurį nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo turėtų apsispręsti dėl civilinio ieškinio pareiškimo procese⁵⁴. Šio termino nustatymas leistų išvengti nereikalingo minimos procesinės prievartos priemonės taikymo. Atitinkamai nustatytas terminas neturėtų būti laikomas kliūtimi ateityje pareikšti civilinį ieškinį, tik šiuo atveju persigalvojęs asmuo turėtų suvokti, kad gali nebelikti turto, į kurį galės būti nukreiptas išieškojimas. Toks termino nustatymas turėtų galioti ir prokurorui, nes tiek BPK 117 straipsnis, tiek Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 4 dalis nustato, kad „prokuroras, palaikantis kaltinimą, privalo pareikšti teisme civilinį ieškinį, jeigu šis nepareikštas, tais atvejais, kai nusikalstama veika padaryta žalos valstybei arba asmeniui, kuris dėl nepilnametystės, ligos, priklausomybės nuo kaltinamojo ar dėl kitų priežasčių negali ginti teisme teisėtą savo interesų“⁵⁵. Tokiu būdu taikomas laikinasis nuosavybės teisės apribojimas iš tiesų turės tikslą užtikrinti civilinį ieškinį.

Procesinės prievartos priemonės – laikinojo nuosavybės teisės apribojimo – pavadinimas suponuoja, kad ji gali būti taikoma tik ribotą laiką. Atitinkamai BPK numatyta, kad „laikinas nuosavybės teisės apribojimas negali trukti ilgiau kaip šešis mėnesius. Šis terminas ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi gali būti pratęstas, tačiau ne daugiau kaip du kartus po tris mėnesius“⁵⁶. Bet „baudžiamosiose bylose dėl sunkių ar labai sunkių nusikaltimų arba kai įtariamasis yra pasislėpęs laikino nuosavybės teisės apribojimo termino pratęsimų skaičius neribojamas“⁵⁷. Atitinkamai bylai pasiekus teismą, prievartos priemonės taikymo tikslingumo klausimus sprendžia teismas, o pratęsimų skaičius ir terminai taip pat nėra nustatyti⁵⁸. Tad procesinės prievartos taikymas gali trukti tiek pat, kiek užtruks baudžiamosios bylos nagrinėjimas.

arba už įtariamojo ar kaltinamojo veiksmus materialiai atsakingiems asmenims priklausantį turtą ir laikinai apriboti nuosavybės teisę į jį.“ Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodeksas, *supra* note 3, 116 straipsnis.

53 *Ibid.*, 112 straipsnio 1 dalis.

54 Toks terminas neturėtų būti vartojamas absoliučiai visais atvejais, nes kartais termino ieškiniui pareikšti negalima konkretizuoti (pavyzdžiui, nukentėjusysis gydosi ir tik jam pabaigus gydymąsi bus aiškus žalos dydis).

55 Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodeksas, *supra* note 3, 117 straipsnis; Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 42-1919, 19 straipsnio 4 dalis.

56 Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodeksas, *supra* note 3, 151 straipsnio 6 dalis.

57 *Ibid.*, 151 straipsnio 7 dalis.

58 *Ibid.*, 151 straipsnio 6 dalis.

Įstatymų leidėjas yra numatęs, kad laikinasis nuosavybės teisės apribojimas gali būti nutrauktas dar nepasibaigus teismo procesui tik vienu atveju – jei jos taikymas nebereikalingas⁵⁹. Pasibaigus procesui realizuojamas turtas, kurio atžvilgiu buvo taikoma procesinė prievartos priemonė, jau gali būti nuvertėjęs⁶⁰.

Dėl ilgą laiką trunkančios prievartos priemonės taikymo pažeidžiami ne tik asmens, kuriam buvo taikomi apribojimai, interesai (negali naudotis jam priklausančiu turtu), bet kartu ir nukentėjusiojo interesai, nes pernelyg ilgai užsitęsęs procesui, jo pabaigoje realizuotų daiktų, į kuriuos buvo apribotos nuosavybės teisės, vertė bus daug mažesnė, nei proceso pradžioje. Kaip minėta aukščiau, turto vertė yra traktuojama kaip žmogaus teisės į nuosavybę turinio sudedamoji dalis. Todėl pernelyg ilgai taikant laikinąjį nuosavybės teisės apribojimą asmuo netenka dalies savo nuosavybės teismui dar net nepriėmus sprendimo dėl jo kaltės, kas savo ruožtu laikytina žmogaus teisių pažeidimu. Pavyzdžiui, Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje, kurioje laikinasis nuosavybės teisės apribojimas buvo taikomas 12 metų, pripažino, kad buvo pažeistos žmogaus teisės, ir teigė, kad nors byla buvo sudėtinga ir didelės apimties, tiek metų varžant asmens nuosavybės teises nebuvo laikomasi visuomenės bendrojo intereso ir asmens nuosavybės teisių suvaržymo trukmės proporcingumo, nes asmuo buvo priverstas prisiimti pernelyg sunkią besitęsiančio nuosavybės teisių apribojimo uždedamą naštą⁶¹.

Siekiant apsaugoti nuo turto nuvertėjimo taikant laikinąjį nuosavybės teisės apribojimą, tikslinga įvertinti galimybę leisti realizuoti tokį turtą dar vykstant procesui, prieš teismui priimant sprendimą byloje. Ikitėmsiniam tyrimui vadovaujantis prokuroras, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes ir turto, kuriam taikomi apribojimai, pobūdį, galėtų priimti sprendimą nurodytą turtą realizuoti, jei tokiam veiksmui neprieštarauja įtariamasis⁶². Tokiu būdu įtariamasis būtų apsaugotas nuo turto nuvertėjimo procesui užsitęsęs pernelyg ilgai, o jei teismas pripažintų byloje pareikštą civilinį ieškinį esant pagrįstą, turto, kuriam buvo apribotos nuosavybės teisės, realizavimas leistų įtariamajam skirti didesnę pinigų sumą tokiam ieškiniui patenkinti, nei tuo atveju, kai praradęs savo vertę turtas būtų realizuotas proceso pabaigoje. Nukentėjusiojo interesai šiuo atveju irgi būtų patenkinti, nes laiku realizuodamas turtą nukentėjusysis galėtų tikėtis visiško arba didesnės dalies padarytos žalos atlyginimo, negu realizuodamas sumažėjusios vertės turtą proceso pabaigoje.

Sprendimas realizuoti turtą nepasibaigus procesui būtų tinkamas tik tais atvejais, kai laikinasis nuosavybės teisės apribojimas taikomas siekiant užtikrinti civilinį ieškinį. Kai nuosavybės teisės apribojamos siekiant užtikrinti galimą turto konfiskavimą, įtariamajam būtų neaktuali išlaikyti nepakitusią turto vertę, nes pripažinus jį esant kaltą dėl nusikalstamos veikos padarymo šis turtas būtų konfiskuotas.

Turto, į kurį nuosavybės teisės buvo apribotos, ankstyvo realizavimo idėja sėkmingai įgyvendinta užsienio šalių baudžiamajame procese. Pavyzdžiui, Estijos baudžiamojo proceso

⁵⁹ *Ibid.*, 151 straipsnio 8 dalis.

⁶⁰ Pavyzdžiui, 2015 m. vasario 9 d. Klaipėdos apylinkės teismas tenkino prokurorės prašymą dėl laikino nuosavybės teisės apribojimo pratęsimo, pagal kurį matyti, jog dar 2010 m. iš asmens buvo paimtas turtas – automobilis. Akivaizdu, kad realizuojant tokį daiktą praėjus 5 metams po jo paėmimo, jo vertė bus daug mažesnė (Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2015 m. vasario 9 d. nutartis ikiteisminio tyrimo medžiagoje Nr. 09/740194-10).

⁶¹ EŽTT byla *Forminster Enterprises Limited v. Czech Republic*, App. no. 38238/04.

⁶² Įstatymų leidėjas turėtų nutarti, ar tokį sprendimą galėtų priimti prokuroras, ar reikėtų teismo nutarties (aut. past.).

kodekse numatyta galimybė realizuoti turtą tam, kad būtų išsaugota jo vertė⁶³. Nustatyta, kad norint turtą realizuoti reikia gauti turto savininko sutikimą, o esant neatidėliotinam būtinumui išsaugoti turto vertę sutikimo nereikia⁶⁴. Sprendimą dėl turto realizavimo prokuroro prašymu priima ikiteisminio tyrimo teisėjas, o pardavus turtą gautos lėšos areštuojamos⁶⁵. Analogiškai Vokietijos baudžiamojame procese kodekse yra numatyta galimybė parduoti turtą, jei manoma, kad jis gali sugesti ar prarasti savo vertę⁶⁶. Prieš priimdamas tokį sprendimą teismas turi sužinoti įtariamojo nuomonę dėl turto pardavimo, o asmuo savo ruožtu informuojamas apie būsimo pardavimo vietą ir laiką⁶⁷. Lietuvoje tokį turtą galėtų realizuoti antstoliai aukciono būdu.

Siekiant įgyvendinti idėją dar nepasibaigus procesui realizuoti turtą, kuriam taikomas laikinasis nuosavybės teisės apribojimas, tikslinga būtų prie tokio turto priskirti daiktus, kurių samprata pateikta BPK 91 straipsnyje⁶⁸. Tada turtui, kuriam laikinai apribotos nuosavybės teisės, būtų galima taikyti BPK 93 straipsnio 3 dalies nuostatas, kurios numato galimybę realizuoti daiktą dar nepasibaigus procesui: „daiktai, kurie gali greitai sugesti ar prarasti vertę arba kurių saugojimo, priežiūros ir laikymo išlaidos būtų aiškiai per didelės ir kurie negali būti grąžinami savininkui, tuojau parduodami (perduodami) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso nustatyta areštuotam turtui realizuoti tvarka. Įstatymų nustatytais atvejais savininkui atlyginama parduotų (perduotų) arba sunaikintų daiktų vertė.“⁶⁹

Atkreiptinas dėmesys, kad taikant laikinąjį nuosavybės teisės apribojimą siekiant užtikrinti galimą turto konfiskavimą, toks turtas gali būti laikomas daiktu pagal BPK 91 straipsnyje pateiktą daiktų sampratą: „daiktais, turinčiais reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, laikomi materialūs objektai, kurie buvo nusikalstamos veikos padarymo įrankiais ar priemonėmis, nusikalstamos veikos rezultatais arba ant kurių išliko nusikalstamos veikos pėdsakų, arba kurie buvo kaltininko nusikalstamų veikų objektais, taip pat visi kiti daiktai, kurie gali būti priemonėmis nusikalstamai veikai atskleisti ir kaltininkams nustatyti arba kaltinimui paneigti ar atsakomybei palengvinti.“⁷⁰ Tačiau jei laikinasis nuosavybės teisės apribojimas taikomas turtui siekiant užtikrinti civilinį ieškinį, toks turtas negalės būti laikomas daiktu, nes neatitinka BPK 91 straipsnyje išvardytų daiktų požymių.

Priskyrus turtą, kuriam taikomas laikinasis nuosavybės teisės apribojimas, daiktų kategorijai, gali kilti BPK 93 straipsnio 3 dalyje vartojamų sąvokų aiškinimo problema, – koks daiktas laikytinas greitai gendančiu ar prarandančiu savo vertę? Viena vertus, tokią išvadą galėtų padaryti specialistas, kita vertus – asmuo, skyręs laikinąjį nuosavybės teisės apribojimą. Siek tiek plačiau tai, kas laikytina greitai sugendančiu daiktu, atskleidžia Lietuvos Respublikos turto arešto aktų registro įstatymas, kuriame teigiama, kad „<...> priimti turto arešto aktai

63 Estijos baudžiamojame procese kodeksas. RT I 2003, 27, 166, 126 straipsnio 2(1) punktas.

64 Ibid.

65 Ibid.

66 Vokietijos baudžiamojame procese kodeksas. Bundesgesetzblatt, 1987, BGBl. I S. 1074, 1319, 1111 straipsnis.

67 Ibid.

68 Lietuvos Respublikos baudžiamojame procese kodeksas, supra note 3, 91 straipsnis. Atkreiptinas dėmesys, kad turto, kuriam taikomas laikinasis nuosavybės teisės apribojimas, priskyrimas prie daikto BPK 91 straipsnio prasme nėra vienintelis galimas problemos sprendimo būdas. Apie galimas tokio priskyrimo problemas kalbama šio straipsnio pabaigoje (aut. past.).

69 Ibid.

70 Ibid.

neregistruojami, kai areštuotas kilnojamasis turtas (produktai, kiti greitai gendantys daiktai, gyvūnai) įstatymų nustatyta tvarka paaimamas ir nedelsiant perduodamas realizuoti, taip pat kai areštuojami mažaverčiai asmeniniams ir namų ūkio poreikiams naudojami daiktai⁷¹. Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintose bešeimininkio, konfiskuoto, valstybės paveldėto, į valstybės pajamas perduoto turto, daiktinių įrodymų ir radinių perdavimo, apskaitymo, saugojimo, realizavimo, grąžinimo ir pripažinimo atliekomis taisyklėse yra nurodyta, kad „greitai gendantis turtas – žemės ūkio ir maisto produktai, gėlės ir kitas turtas, kuriam laikyti ir gabenti reikia tam tikrų sąlygų, kad jis išliktų tos pačios kokybės, atitinkančios teisės norminių aktų reikalavimus, nurodytas Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos patvirtintame sąraše. Šiose Taisyklėse greitai gendančiam turtui prilyginami ir gyvūnai, mediena, kuras bei kitas turtas, kuris, kad neprarastų savo vertės, turi būti laikomas specialiomis sąlygomis“⁷². Greitai gendančių prekių išsamus sąrašas yra nustatytas Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos generalinio direktoriaus; jame galima aptikti išvardytus ne tik maisto produktus, bet ir nuskintas gėles, žmonių ar gyvūnų kraują, laikraščius, žurnalus ar kitus periodinius leidinius, ar net keliaujančių cirka⁷³. Dar detalesnis greitai gendančio turto sąrašas taip pat yra nustatytas Lietuvos Respublikos valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktoriaus įsakyme, kuriame, be maisto produktų, tarp greitai gendančių daiktų galima aptikti įvardytą medieną, išdirbtus kailius ar trašas⁷⁴. Nors viename iš minimų teisės aktų greitai gendantys daiktai įvardijami kaip prekės, o kitame – kaip turtas, palyginę šiuos sąrašus matome, kad didelė dalis abiejuose teisės aktuose minimų daiktų yra tie patys ir žymimi tais pačiais prekės kodais pagal Europos Bendrijos kombinuotąją nomenklatūrą. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktoriaus įsakyme išvardijamos 106 skirtingų rūšių prekės (priskirtos skirtingiems kodams), o Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos generalinio direktoriaus įsakyme nurodomos tik 40 rūšių prekės. Kadangi BPK nenurodo, kokie daiktai laikytini greitai gendančiais, darytina išvada, kad prokuroras ar teismas, prireikus realizuoti greitai gendantį turtą, galėtų įvertinti, ar turtas laikytinas greitai gendančiu, vadovaudamiesi tiek vienu, tiek kitu minėtu teisės aktu.

Greitai gendančio daikto identifikavimo remiantis įstatymų aiškinamaisiais teisės aktais procedūra gana paprasta – reikia tik patikrinti, ar toks daiktas nėra įtrauktas į aukščiau minimuose teisės aktuose nustatytus sąrašus. Sunkiau būtų prisireikus nustatyti, ar tam tikras daiktas gali prarasti savo vertę ir ar būtina jį realizuoti dar nepasibaigus procesui. Manytina, kad vertės praradimo fakto nustatymas galėtų būti paliktas prokuroro ar teismo diskrecijai, į pagalbą tokiam faktui konstatuoti pasitelkiant specialistus.

Aukščiau minėtas siūlymas priskirti turtą, kuriam taikomas laikinasis nuosavybės teisės apribojimas, daiktų kategorijai pagal BPK 91 straipsnį kelia nerimą, ar nebus nepagrįstai

71 Lietuvos Respublikos turto arešto aktų registro įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 101-2897, 6 straipsnio 2 dalis.

72 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 26 d. nutarimas Nr. 634 „Dėl bešeimininkio, konfiskuoto, valstybės paveldėto, į valstybės pajamas perduoto turto, daiktinių įrodymų ir radinių perdavimo, apskaitymo, saugojimo, realizavimo, grąžinimo ir pripažinimo atliekomis taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2004, Nr. 86-3119.

73 Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos generalinio direktoriaus 2004 m. gegužės 17 d. įsakymas Nr. 1B-517 „Dėl Greitai gendančių prekių sąrašo patvirtinimo“ (pakeistas 2012 m. rugsėjo 4 d. įsakymu Nr. 1B-680). Valstybės žinios, 2004, Nr. 82-2975.

74 Lietuvos Respublikos valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktoriaus 2005 m. sausio 27 d. įsakymas Nr. B1-62 „Dėl Greitai gendančio turto sąrašo patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2005, Nr. 16-526.

išplečiama daiktinių įrodymų, įvardytų minėto straipsnio turinyje, samprata. Nors čia galima įžvelgti daiktinių įrodymų sąvoką ir rūšis, tačiau straipsnio pavadinimas⁷⁵ iš dalies perša prielaidą, kad daiktai baudžiamajame procese gali būti aiškinami plačiai, t. y. įvardijant, kad daiktu, turinčiu reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, taip pat laikomas turtas, kuriam buvo taikytas laikinasis nuosavybės teisės apribojimas. Vertinant minimo straipsnio pavadinimą laikinojo nuosavybės teisės apribojimo kontekste, abejotina, kad toks turtas turi reikšmės nusikalstamai veikai *tirti*, tačiau manytina, kad jis turi reikšmės nusikalstamai veikai *nagrinėti*. Kita alternatyva, siekiant išvengti diskusijų aukščiau minima tema, būtų BPK 151 straipsnio papildymas nurodant, kad tokiam turtui, kuriam nuosavybės teisės buvo laikinai apribotos, gali būti taikomos BPK 93 straipsnio nuostatos, nustatančios išankstinę daiktų realizavimo tvarką.

Taigi įvertinus laikinojo nuosavybės teisės apribojimo tikslus – civilinio ieškinio užtikrinimą ar galimą turto konfiskavimą – manytina, kad BPK turėtų būti numatyta galimybė realizuoti turtą dar nepasibaigus procesui, jei tas turtas yra greitai gendantis ar prarandantis savo vertę. Svarstyтина, ar tikslinga būtų tokiais atvejais gauti įtariamą ar kaltinamą sutikimą.

IŠVADOS

1. Taikant laikinąjį nuosavybės teisės apribojimą gali kisti daikto vertė (turto savybė), kuri gali turėti įtakos turto valdymui, naudojimui ir disponavimui. Jei taikant apribojimus asmens nuosavybei sumažėja turto, į kurį buvo apribotos nuosavybės teisės, vertė, asmuo netenka tokios nuosavybės dalies, kiek sumažėjo jo turto vertė. Tokia padėtis nenaudinga tiek procese dalyvaujančiam įtariamajam, tiek nukentėjusiajam. Be to, ilgą laiką trunkantys apribojimai gali lemti, kad bus konstatuojamas žmogaus teisių pažeidimas.
2. Laikinis nuosavybės teisės apribojimas priskiriamas prie prevencinių prievartos priemonių, taikomų siekiant užkirsti kelią neteisėtiems ir kitiems valstybės nepageidaujamiems baudžiamąjo proceso dalyvių veiksams, trukdantiems įgyvendinti baudžiamąjo proceso tikslus. Todėl kiekvieną kartą taikant šią prievartos priemonę reikia pagrįstai įvertinti, ar jos taikymas leis pasiekti proceso tikslus, t. y. užtikrinti civilinį ieškinį ar apsaugoti galbūt konfiskuotiną turtą.
3. Įvertinus Baudžiamąjo proceso kodekso nuostatas, numatančias galimybę taikyti laikinąjį nuosavybės teisės apribojimą siekiant užtikrinti civilinį ieškinį, kai byloje toks ieškiny dar nėra pareikštas (ir gali būti nepareiškiamas iki pat įrodymų tyrimo teisme pradžios), siekiant išvengti nereikalingo procesinės prievartos priemonės taikymo siūloma BPK nustatyti konkretų terminą, per kurį nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo turėtų apsispręsti dėl civilinio ieškinio pareiškimo procese (tais atvejais, kai yra taikoma minima procesinė prievartos priemonė). Nustatytas terminas neturėtų būti laikomas kliūtimi ateityje pareikšti procese civilinį ieškinį.

75 „Daiktai, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.“

4. Siekiant apsaugoti turtą nuo nuvertėjimo, taikant procese laikiną nuosavybės teisės apribojimą siūlytina leisti realizuoti tokį turtą dar prieš priimančiam teismo sprendimą byloje. Prokuroras ar teismas, prokuroro iniciatyva atsižvelgdamas į bylos aplinkybes ir turto, kuriam taikomi apribojimai, pobūdį, galėtų priimti sprendimą nurodytą turtą realizuoti, jei tokiam veiksmui neprieštarauja įtariamasis. Tokiu atveju būtų apribotos nuosavybės teisės į lėšas, gautas pardavus turtą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Teisės aktai ir teismų jurisprudencija

1. Estijos baudžiamojo proceso kodeksas. RT I 2003, 27.
2. Europos sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2010/C 83/02.
3. EŽTT byla *Nikolova v. Bulgaria*, App. no. 31195/96.
4. EŽTT byla *Ilijkov v. Bulgaria*, App. no. 33977/96.
5. EŽTT byla *Grauslys v. Lithuania*, App. no. 36743/97.
6. EŽTT byla *Forminster Enterprises Limited v. Czech Republic*, App. no. 38238/04.
7. Kauno apygardos teismo 2014 m. kovo 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-504-508/2014.
8. Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2015 m. vasario 9 d. nutartis ikiteisminio tyrimo medžiagoje Nr. 09/740194-10.
9. Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-45/2010.
10. Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. rugpjūčio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-203-165/2015.
11. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
12. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymu Nr. IX-785 (2002 m. kovo 14 d.) priimtas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
13. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 148 straipsnio 2 dalies ir Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 93 straipsnio 1 ir 2 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 1993, Nr. 70-1320.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos medžioklės įstatymo 7 straipsnio 2 dalies, 8 straipsnio 1, 9, 10 dalių, 13 straipsnio 2 dalies, 18 straipsnio 7 dalies ir 22 straipsnio 3, 6, 7 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios, 2005, Nr. 63-2235.

17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos bankų įstatymo, Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo, Lietuvos Respublikos finansinio tvarumo įstatymo, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso kai kurių nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2013, Nr. 73-3679.
18. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 42-1919.
19. Lietuvos Respublikos valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktoriaus 2005 m. sausio 27 d. įsakymas Nr. B1-62 „Dėl Greitai gendančio turto sąrašo patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2005, Nr. 16-526.
20. Lietuvos Respublikos turto arešto aktų registro įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 101-2897.
21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 26 d. nutarimas Nr. 634 „Dėl bešeimininkio, konfiskuoto, valstybės paveldėto, į valstybės pajamas perduoto turto, daiktinių įrodymų ir radinių perdavimo, apskaitymo, saugojimo, realizavimo, grąžinimo ir pripažinimo atliekomis taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2004, Nr. 86-3119.
22. Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos generalinio direktoriaus 2004 m. gegužės 17 d. įsakymas Nr. 1B-517 „Dėl Greitai gendančių prekių sąrašo patvirtinimo“ (pakeistas 2012 m. rugėjo 4 d. įsakymu Nr. 1B-680). Valstybės žinios, 2004, Nr. 82-2975.
23. Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas. Bundesgesetzblatt, 1987, BGBl. I S. 1074, 1319.
24. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III).
25. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos papildomas protokolai. Paryžius, 1952 03 20.

II. Specialioji literatūra

1. ANCELIS, P., *et al.* Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese. Vilnius, 2011.
2. AŽUBALYTĖ, R.; LOSIS, E. Už procesinį pažeidimą taikytinos prievartos priemonės. Socialinių mokslų studijos, 2009, Nr. 2(2), p. 207–223.
3. СКЛОВСКИЙ, К. И. Собственность в гражданском праве. Москва, 2000.
4. GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2011.
5. JOVAIŠAS, K. Nuosavybės teisinis režimas. Teisės problemos, 2006, Nr. 3, p. 60–86.
6. LOSIS, E. Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata. Jurisprudencija, 2008, Nr. 6(108), p. 76–81.
7. LOSIS, E. Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese. Daktaro disertacija. Vilnius, 2010.
8. МИХАЙЛОВ, В. А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. Москва, 1996.
9. PAKALNIŠKIS, V. Nuosavybės teisės doktrina ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Jurisprudencija, 2002, Nr. 28(20), p. 69–79.

10. ПЕТРУХИН, И. Л. Свобода личности и уголовно процессуальное принуждение. Москва, 1985.
11. ŠVILPAITĖ, E. Nuosavybės teisės apribojimai pagal 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnį. Daktaro disertacija. Vilnius, 2005.
12. ТОКАРЕВА, М. Е.; БУЛАНОВА, Н. В.; БУКОВА, Е. В. и др. Меры процессуального принуждения в досудебном производстве по уголовным делам. Москва, 2005.

SUMMARY

The question of the balance between the protection and the coercive measures of the property rights still remains relevant to the Courts or prosecutors each time dealing with the issues of applying a temporary limitation of the property rights. Lithuanian law establishes several ways of affecting property rights: it could be a coercive measure under the Criminal Procedure Code or a penal sanction under the Criminal Code. The temporary limitation of the property rights as a coercive measure is related to the human right of the inviolability of property. Therefore, any restriction of the property rights should be imposed as an ultima ratio measure, without which it would not be possible to achieve the required goals in the criminal procedure. It should be noted that even if justifying the use of the coercive measure to achieve the required goals, the right of the inviolability of property is violated if such measure is applied too long or when imposition of such measure is disproportionate. It is worth mentioning that the coercive measure - temporary limitation of the property rights could be applied even during the pre-trial investigation when there is no Court's decision about the person's guilt. For such reason the imposition of such coercive measure should be strictly measured. Because of fast advancement of technology and digital products in today's world, the circle of the objects of the ownership becomes wider, broadening the meaning of the property. Accordingly, the coercive measures, directed to the restriction of the property rights, should adapt to the changing environment. According to the Lithuanian and international case law and legal doctrine, this article analyses problems when applying a temporary limitation of the property rights. Although the applicable terms of such coercive measure are set in the Criminal Procedure Code, the number of extensions in the cases involving serious or very serious crimes shall not be subject to any limits. When the case is forwarded to the Court, the Court, disposing of the case, decides concerning the imposition of the temporary limitation of the property rights or its application, and the number of extensions is also unlimited. In practice, property rights of the individuals are limited to a relatively long period of time, which results in the loss of the value of the property. Such loss, after the Court enters the decision, affects both the person whose property rights were restricted and the person, for which the benefit of the property rights was restricted. After the evaluation of the Criminal Procedure Code, which provides the possibility to impose a temporary limitation of the property rights in order to secure a civil claim, even when such civil claim is not submitted (and could not be submitted until the evaluation of the evidence in the Court proceedings) in order to avoid unnecessary use of the coercive measure, it is proposed to amend the Code, setting a term within which the victim should make a decision whether to

bring civil claim or not. The term should not stop the victim to bring such civil claim later in the process.

Accordingly, in order to protect the value of the property from the depreciation, when the temporary limitation of the property rights is imposed in the proceedings, it is advisable to allow to dispose such property before the Court enters final judgment. The prosecutor or the Court by the initiative of the prosecutor in regard to the circumstances of the case could enter a decision to dispose such property if there is no complaint from the owner of such property. After this, the limitations could be imposed to the funds obtained from the sale of such property.

Keywords: criminal procedure, temporary limitation of the property rights, coercive measures